

Рибачук Віктор,

старший викладач кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

«ХВАЛЯТЬ ДІТЯМ ДОБРУЮ НАУКУ»²⁷: РЕІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЄЗУЇТСЬКОГО ГУМАНІЗМУ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВИДАВНИЧОЇ СЕРІЇ «STUDIES OF HUMANISM JESUITS»

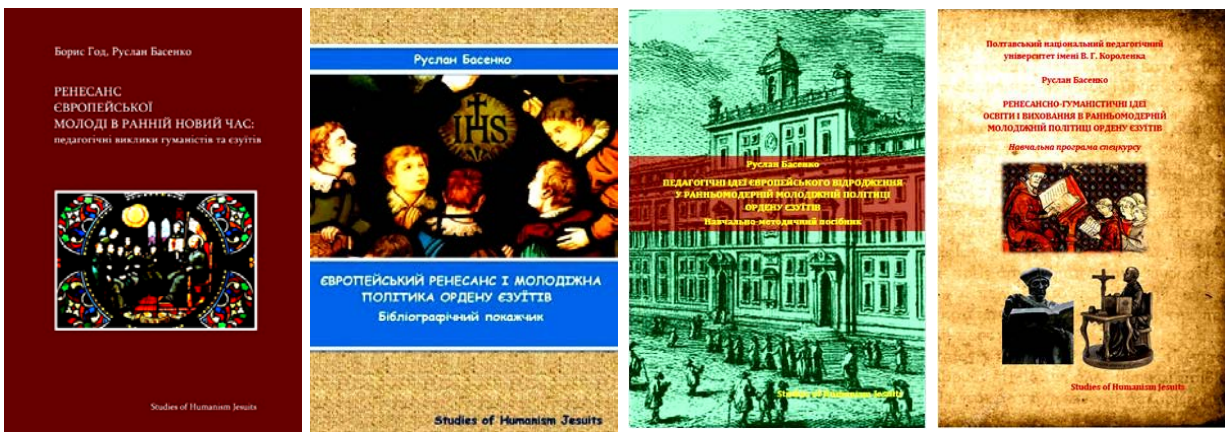
Рецензія на видавничу серію «Studies of Humanism Jesuits»:

1. Год Б. В., Басенко Р. О. Ренесанс європейської молоді в ранній Новий час : педагогічні виклики гуманістів та єзуїтів : монографія. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 316 с. Studies of Humanism Jesuits – 4. – ISBN 978-966-2538-62-5

2. Басенко Р. Європейський Ренесанс і молодіжна політика ордену єзуїтів : бібліогр. покажч. / наук. ред. Б. Год. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2017. 220 с. Studies of Humanism Jesuits – 3. – ISBN 978-966-2538-53-3

3. Басенко Р. Педагогічні ідеї європейського Відродження в ранньомодерній молодіжній політиці ордену єзуїтів : навч.-метод. посіб. / наук. ред. Б. Год. Полтава : Астрєя, 2017. 120 с. Studies of Humanism Jesuits – 2.

4. Басенко Р. О. Ренесансно-гуманістичні ідеї освіти і виховання в ранньомодерній молодіжній політиці ордену єзуїтів : навч. прогр. спецкурсу. Полтава : Астрєя, 2016. 46 с. Studies of Humanism Jesuits – 1.

Соціокультурний та історичний виміри духовно-релігійного та освітньо-педагогічного служіння католицького ордену єзуїтів – одна з-поміж дискусійних і контрверсійних тем як зарубіжної, так й української історіографії. Це не дивно, адже упродовж останніх п'яти століть поспіль чин св. Ігнатія займає місце головної педагогічної гільдії католицького світу, присвячуючи свою духовно-культурну місію піклуванню про освіту, виховання і соціальну підтримку молоді у різних, у тому числі й некатолицьких, регіонах світу. Сила і переконливість, харизматичність і затребуваність, масштабність і продуманість молодіжної політики єзуїтів, її орієнтація на християнсько-гуманістичні, духовно-моральні та ціннісно-культурні орієнтири забезпечує їй легітимізацію та визнання серед широкого загалу. Саме єзуїти одними з-поміж перших утілили ренесансно-гуманістичні ідеї піклування про молодь, послідовно вибудувавши власну молодіжну політику, духовно-педагогічні, освітні, виховні та соціальні пріоритети якої не лише збагатили практику освіти і виховання, але й відіграли помітну роль у формуванні новоєвропейської філософії розвитку молоді.

²⁷Саме так волинський православний шляхтич В. Загоровський у «Духовному заповіті» (1579 р.) оцінював єзуїтську систему католицько-гуманістичної освіти, заповівши віддати своїх синів на навчання до Віленської академії Товариства Ісуса.

Відомо, що серйозні зміни в педагогічних установках суспільства супроводжували людство у всі періоди структурних перебудов соціального ладу. Особливо яскраво ціннісно-сміслові зміни як чинник появи нових моделей освіти виявили себе в епоху «осені Середньовіччя», коли відбувалася гостра боротьба за «емансипацію» людини, її особистісний суверенітет, а на зміну категоріям «колективного», актуальності набували цінності індивідуального. Промовистою історичною ілюстрацією наведених тверджень була генеза педагогічної системи ордену єзуїтів, що за рівнем теоретичного обґрунтування, сміливістю новацій, обсягом нормативного забезпечення та масштабами впровадження по праву вважалася педагогічною парадигмою європейської цивілізації у ранній Новий час.

У той же час в чималому масиві літератури та суспільному сприйнятті досі живі стереотипи щодо учителів-єзуїтів, неспростованими, особливо на пост-радянському просторі, видаються суспільні міфи про «реакційний», «імперіалістичний» та «ворожий» характер педагогіки єзуїтів. Більше того, деякі суспільні діячі за інерцією радянської доби продовжують вживати термін «по-єзуїтські» у негативному значенні, як синонім фальсифікацій, хитрувань і нечесності. Це є наслідком поверхового та тенденційного сприйняття та оцінки діяльності єзуїтів, адже історико-педагогічний аналіз ідейно-педагогічної та документальної спадщини Товариства Ісуса дозволяє висувати положення про те, що в основі суспільно-релігійної ініціативи єзуїтів лежали духовно-культурні, гуманістичні та людиновимірні ідеали.

Спростуванню квазінаукових антиєзуїтських стереотипів, осмисленню нової категорії, ідеального типу (за М. Вебером), – «молодіжна політика ордену єзуїтів», розкриттю «діалогу» (за М. Бахтініним та В. Біблером) ренесансної та католицької культур у її змісті й присвячена видавнича історична серія «Studies of Humanism Jesuits». Її автори – доктор педагогічних, кандидат історичних наук, професор Борис Год та кандидат педагогічних наук Руслан Басенко. Видавничий корпус складається із монографії, бібліографічного покажчика, навчально-методичного посібника та навчальної програми спецкурсу, які побачили світ упродовж 2016–2019 років.

У монографії **«Ренесанс європейської молоді в ранній Новий час : педагогічні виклики гуманістів та єзуїтів»** (2019 рік) представлено наукове осмислення інтеграції ренесансно-гуманістичних ідей освіти і виховання у теорію та практику європейської молодіжної політики католицького ордену єзуїтів у ранній Новий час. Окреслено передумови, висвітлено зміст, з'ясовано етапи, особливості, тенденції, закономірності та суперечності заснування вчителями-єзуїтами молодіжної політики у другій половині XVI – XVII століттях. Автори, долаючи антиєзуїтські суспільні міфи та стереотипи, ведуть мову про ренесанс європейської молоді як соціальний та культурний ефект успішної взаємодії ідейних опонентів – гуманістів та єзуїтів, перші з яких – закликали суспільство звернути увагу на молоде покоління, другі – на практиці стали агентами інтегрованого та системного піклування про європейську молодь. «Ренесанс європейської молоді» – метафора, завдання якої вияскравити виняткове значення консолідації зусиль ренесансного гуманізму та ордену єзуїтів у заснуванні молодіжної політики, соціальний ефект якої забезпечив сприятливе цивілізаційне, педагогічне та соціально-культурне середовище для становлення і розвитку ранньомодерної європейської молоді.

Автори ведуть мову про те, що молодіжна політика, сміливість у запозиченні та трансформації педагогічних переконань ідейних опонентів – ренесансних гуманістів, класно-урочна система, увага до педагогічних кадрів і суспільного іміджу учителя, звеличення активної та діяльнісної, раціональної і розважливої життєвої позиції, розвиток партнерства і лідерства інтеграція соціальних й освітніх послуг, філософія соціального ліфта, маніфест освіченості та інтелігентності й багато іншого – це ті атрибути, появою яких у модерну добу ми завдячуємо ченцям-єзуїтам. Це ті «інновації», які забезпечили справжній ренесанс європейської молоді в ранній Новий час.

Монографія має струнку класичну форму наукової праці: передне слово, вступні зауваги, основний зміст, що структурований у чотири частини, післямову, бібліографію, резюме українською та англійською. Така архітектоніка дослідження дає змогу читачеві легко орієнтуватися в тексті, сприймати логіку міркувань авторів.

Важливо відзначити, що очевидною перевагою рецензованої монографії є те, що вона побудована на спільній епістемологічній парадигмі, засадничими положеннями якої є вмотивованість, науковість, обґрунтованість і цілісність репрезентованих читачеві когнітивно-семантичних структур. Необхідно наголосити, що наукова праця чітко виявляє свій міждисциплінарний статус, а її синергетика полягає в інтеграції на синтезно-парадигмальному рівні історичного, культурологічного, соціально-філософського, релігієзнавчого, політологічного, соціологічного та педагогічного наративів. Тексти розділів засвідчують потужну ерудицію авторів,

глибину аналізу й осмислення ними предмету дослідження. Інформаційно-аналітичні можливості монографії додадуть комфортності у знайомстві та комунікації з західнохристиянською духовно-педагогічною традицією, стануть неспростовним свідченням гуманізму як магістральної лінії людиноформуючих і людинообґрунтовуючих педагогічних стратегій.

У монографії поставлено ряд проблем, на які автори успішно намагаються дати відповідь. Однією із них є питання про можливість поєднання ідеалів ренесансного гуманізму з освітньо-виховною системою католицького ордену єзуїтів. Автори переконливо показують специфіку взаємовпливів різних ідейно-світоглядних систем у молодіжній політиці чину св. Ігнатія. Водночас, постає питання, чи не є таке поєднання еkleктичним за своїм змістом? Чи можливо в єдиній системі гармонійно поєднати антагонізми: ренесансний антропоцентризм із теократичним світоглядом Ігнатія Лойоли. Візьмемо для прикладу проблему свободи волі. Як вона розглядається у гуманістів та в першого єзуїта? Гуманісти стверджували, що людина не має власної сутності, яка б її стримувала чи обмежувала. Вона вільна у своєму виборі, вона творець своєї долі. В Ігнатія Лойоли інше розуміння сутності людини і суттєво скоригована свобода волі. Бог не відпускає людину адже вона створена щоб хвалити Бога свого, шанувати його і слугувати йому. У засновника ордену єзуїтів Бог і Людина співвідносяться як перша і друга причини, Бог задає вектор руху і визначає межі людської діяльності, а отже свобода волі можлива винятково у певних межах – це скоріше усвідомлена необхідність славити Бога. У гуманістів такої встановленої межі немає.

Вчення про розум та раціональну поведінку – це друга ідея ренесансного гуманізму, специфіка використання якої у єзуїтській системі освіти і виховання є предметом студіювань авторів монографії. Вчені наголошують, що органічність такого поєднання ставить ряд проблем: у гуманістів – розум – це інструмент пізнання світу природи і самопізнання; у єзуїтів, які теж визнають силу розуму, – розум підпорядкований іншим завданням – контролю за пристрастями і діяльність його спрямована на подолання природного стану і звільнення людини від ірраціональних інстинктів.

Автори звертають увагу й на те, що в єзуїтській моделі молодіжної політики суттєвого коригування зазнала й гуманістична ідея всебічного і гармонійного виховання особистості. В орденській інтерпретації пріоритет у завданнях цілісного виховання належав морально-релігійному вдосконаленню і уже цьому головному завданні були підпорядковані рекомендації гуманістів щодо розумового, фізичного, естетичного та емоційного виховання. Отже гуманістичні ідеали в системі єзуїтської педагогічної системі зазнають істотних трансформацій. Про такі зміни зазначають автори дослідження. Так в єзуїтській освіті твори античних авторів зазнавали значної цензури, їхній зміст вихолощувався, підлаштовувався до католицького ригористичного світогляду.

У монографії значного місця відведено осмисленню проблеми рецепції єзуїтської гуманістичної освіти в ранньомодерному українському суспільстві. З одного боку єзуїтська освітньо-виховна система сприяла розвитку педагогічної думки і практики, наукових знань і позитивно вплинула на православні навчальні заклади, значно підвищивши їхній науково-освітній рівень. З іншого боку – єзуїтські школи, як справедливо констатують автори, сприяли нівеляції православної основи тогочасної освіти на українських землях. Схвальною вважаємо думку дослідників про те, що соціокультурний вимір духовно-педагогічної діяльності ордену єзуїтів на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII століття був амбівалентним. Очевидно доводиться констатувати, що у тогочасних умовах не відбувся діалог культур, а відтак ця проблеми залишається перспективною для подальшого дослідження.

У той же час можна погодитися із висновком авторів монографії про те, що не дивлячись на окремі суперечності в освітньо-педагогічній системі єзуїтів значним її здобутком було перетворення ренесансного гуманізму із явища елітарного в масове. Єзуїти стали популяризаторами складних філософських ідей ренесансного гуманізму, поставивши його на широку організаційну основу.

Відомо, що просторово-географічні виміри суспільно-педагогічної та просвітницької діяльності ордену єзуїтів належали не лише західно-християнській цивілізації, але й іншим не католицьким регіонам світу, у яких духовна ініціатива єзуїтів має багатовікову історію, володіє суттєвою впливовістю, репутацією, має переконливі характеристики масштабності та динамізму розвитку. Тому цілком зрозумілою є наявність у світовій книжній традиції численного документального масиву й різнопланового за діапазоном тематичних інтересів монографічного матеріалу. Товариство Ісуса цікавило науковців, діяльність ордену вивчали подивовані, вражені і натхненні його харизмою, єзуїтів нещадно критикували через релігійно-конфесійні та політико-ідеологічні мотиви, урешті, ігнатіанську духовність і єзуїтську історіографічну традицію збагачували самі члени ордену. Втім, якщо у західноєвропейському дискурсі єзуїстика має переважно позитивні конотації, то дещо іншою є її доля кирилическої книжної та академічної

традиції. Освітньо-місіонерська інтеграція вчителів-єзуїтів у східнохристиянській культурно-цивілізаційний світ хоч і викликала інтерес у дослідників-релігієзнавців, проте його спорадичність і, що суттєвіше, детермінованість ідейно-релігійними та суспільно-політичними мотиваціями перешкоджали побудові необхідної інтелектуальної платформи для всебічного вивчення й належного висвітлення єзуїтського духовного методу. Лише нещодавно до вітчизняного наукового обігу було введено українські переклади автентичних орденських документів, що вможливили поступовий відхід наукового дискурсу від усталених попередньою російською православною й атеїстичною радянською історіографією штампів, кліше та стереотипів у дослідженні й оцінці єзуїтів. Відповідна науково-дослідна спадщина стала об'єктом систематизації у підготовленому Р. Басенком бібліографічному покажчику *«Європейський Ренесанс і молодіжна політика ордену єзуїтів»* (2017).

Досить вдалою і логічною видається структура рецензованого покажчика. Він складається з передмови, вступної статті автора-укладача, шести розділів, концепції тематичної пошуково-бібліографічної та інформаційно-аналітичної стратегії, іменного покажчика, післямови, списку використаних у підготовці бібліографічних описів джерел, додатків. Кількісні показники покажчика – 1235 бібліографічних описів, свідчать про ґрунтовність, ретельність, скрупульозність і системність проведеного автором-укладачем бібліографічного пошуку та відбору першоджерел, монографічного матеріалу, статей і студій, тематичних збірників наукових праць. Основна частина видання згрупована у шість розділів, виділення яких здійснено за змістовим критерієм (першоджерела, зарубіжна та українська тематична історіографія, бібліографія теоретико-методологічних підстав історико-педагогічного дослідження). Поява ж підрозділів стала результатом формально-типологічного підходу до групування бібліографічних записів (монографії, статті, навчальні видання, дисертації, енциклопедії тощо). Представлені у покажчику наукові праці дають змогу відтворити історико-педагогічну панораму розвитку ренесансно-гуманістичних ідей освіти і виховання у європейській молодіжній політиці ордену єзуїтів другої половини XVI–XVII століть, розкрити магістральні історико-педагогічні сюжети і запропонувати присутні характеристики.

Покажчик є міждисциплінарною, з історико-педагогічними акцентами, бібліографічною синтезою. У ньому тематично представлено як історико-педагогічні, релігієзнавчі, культурологічні та історичні студії, так й праці, що ілюструють різні, від апологетичних до філіпічних, погляди на феномен єзуїтського гуманізму. Цілісність покажчика визначається його системністю і тематичною контекстуальністю. У ньому наведено широкий перелік праць, які уможливають розкриття сутнісних історико-педагогічних аспектів інтеграції ренесансно-гуманістичних ідей освіти і виховання у ранньомодерну молодіжну політику ордену єзуїтів: ідейно-сміслового, структурного, процесуального, функціонального, організаційно-педагогічного, методико-технологічного, матеріально-економічного та інших.

Продуманим, структурованим, логічним і зрозумілим є довідково-пошуковий апарат покажчика. Особливо слід відзначити дослідницьку студію автора-укладача «Ренесансно-гуманістичні ідеї освіти і виховання у генезі європейської молодіжної політики Товариства Ісуса: джерельний комплекс, історіографічні рецепції та методологія дослідження». У ній концептуально представлено інформаційно-аналітичний огляд першоджерел, розкрито стан історіографічного дискурсу, окреслено епістемологічні, теоретико-методологічні, герменевтичні та понятійно-категоріальні засади історико-педагогічного дослідження розвитку ренесансно-педагогічної спадщини у європейській молодіжній політиці ордену єзуїтів. Такою науковою розвідкою обґрунтовано структуру покажчика, розставлено своєрідні акценти для орієнтації у чималому масиві бібліографічних описів.

На окреме схвалення заслуговує розробка навчально-методичних матеріалів для дидактичної репрезентації порушених у видавничій серії проблем. Так, складником видавничої серії є опублікований Р. Басенком навчально-методичний посібник *«Педагогічні ідеї європейського Відродження в ранньомодерній молодіжній політиці ордену єзуїтів»* (2017 рік). У ньому представлено інформаційний контент, навчальний, методичний і бібліографічний матеріал для дидактичної репрезентації спецкурсу, що присвячений історико-педагогічному висвітленню розвитку ренесансно-гуманістичних ідей освіти і виховання у європейській молодіжній політиці ордену єзуїтів (друга половина XVI–XVII століття). Рецензована праця має струнку класичну форму навчально-методичного посібника історико-педагогічного спрямування. Він містить передмову, загальні положення у яких відображено обсяг загальних і спеціальних компетентностей, а також зміст очікуваних результатів навчання (знання, розуміння, застосування знань, аналіз, синтез, оцінювання) за підсумками вивчення спецкурсу, опис структури і тематичний план дисципліни, сім

модулів, у яких розміщено програмний зміст тем, запропоновано тематику і плани лекцій, підготовлено методичні рекомендації до практичних занять, сформульовано завдання до самостійної роботи і блоки тестових запитань (проміжний і підсумковий контроль), наведено бібліографічні покажчики до модулів, розроблено тематику курсових і магістерських робіт. Істотним є і те, що у навчально-методичному посібнику представлено концепцію організації дидактичного процесу з вивчення спецкурсу, описано методи навчання і контроль знань здобувачів вищої освіти.

У посібнику розкриваються джерелознавчі, історіографічні та теоретико-методологічні засади відтворення порушеної історико-педагогічної теми, аналізуються передумови, рівні, етапи та особливості інтеграції ренесансно-педагогічної спадщини у ранньомодерну молодіжну політику єзуїтів, висвітлюється її мета, завдання, принципи, ціннісно-сміслові та інституційно-педагогічні засади, структура і напрями реалізації, визначаються особливості її організаційно-педагогічних і методико-технологічних засад, обґрунтовується виправданість задіяності єзуїтського педагогічного методу піклування про молоде покоління у сучасних стратегіях розвитку національної освіти і молодіжної політики України.

Методично цінною також є опублікована Р.Басенком навчальна програма спецкурсу *«Ренесансно-гуманістичні ідеї освіти і виховання в ранньомодерній молодіжній політиці ордену єзуїтів»* (2016 рік). Освітній потенціал спецкурсу спрямований на реінтерпретацію «єзуїтського гуманізму», на цілісний і неупереджений аналіз суспільного служіння учителів-єзуїтів в усій його масштабності та багатогранності. Структура спецкурсу – сім змістових модулів, які об'єднані у три модулі «Теоретичні засади спецкурсу», «Ренесансно-гуманістичні ідеї освіти і виховання у змісті та практиці молодіжної політики ордену єзуїтів» та «Цивілізаційне значення розвитку ренесансно-педагогічного досвіду в молодіжній політиці Товариства Ісуса». Теоретична концепція спецкурсу побудована на методологічних засадах компетентнісного підходу, а у якості методичного інструментарію наведено опис профілю спецкурсу, навчально-тематичний план, визначено мету, програмні компетентності та результати навчання, розроблено питання для модульного та підсумкового контролю, упорядковано бібліографію.

Видавнича серія *«Studies of Humanism Jesuits»*, без сумніву, є помітним внеском не лише у наратив українського історичного дискурсу, але й значно розширює межі історичного, духовно-релігійнознавчого та культурологічного пізнання соціокультурних феноменів європейського минулого, тим самим створює інтелектуальну платформу для вдосконалення педагогічно-гуманістичного методу сучасної теорії та практики освіти й виховання. Видавнича серія може становити інтерес для істориків, історіографів, філософів, релігійнознавців, культурологів, педагогів, здобувачів гуманітарних спеціальностей, учителів, учасників громадянського суспільства, усіх, кого цікавить соціокультурний і духовно-педагогічний аспекти становлення і розвитку європейської молоді.

Усі складники видавничої серії мають гарну поліграфію, вони опубліковані у твердих палітурках й справляють враження добротно виконаної праці. Важливим є й те, що примірники видань було розіслано до наукових установ, освітніх закладів, бібліотек та культурно-релігійних центрів християнських конфесій України, що дає можливість для ознайомлення із представленим у них дискурсом більш ширшому колу читачів.

Ми маємо перед собою системне та комплексне дослідження, у якому на прикладі ордену єзуїтів прослідковано еволюцію духовно-педагогічних ідеалів європейського суспільства на зламі Середньовіччя й Нового часу. Авторами виявлено закономірності, логіку та механізми подолання педагогічних стереотипів у практиці молодіжної політики єзуїтів, осмислено співвідношення традицій і новацій в їхній педагогічній думці та практиці, окреслено короткострокові та далекосяжні перспективи рефлексії педагогічної Відродження у змісті та напрямках реалізації молодіжної політики Товариства Ісуса. Науково-аналітичний та інформаційний потенціал видавничої серії *«Studies of Humanism Jesuits»* спрямований на формування інтересу суспільства до духовно-педагогічних і християнсько-гуманістичних вимірів облаштування сучасного життя, а форма представлення – до побудови інтелектуальної дискусії на засадах толерантності, виваженості й поваги, до визнання синергізму, спільної дії та дискусії засадничими критеріями суспільства знань. Її поява виявляє віру в перспективу історичної реконструкції ідей, подій і явищ минулого поза контекстом ідейної пропаганди, нетерпимості, категоричності й суспільних антагонізмів.